

rica w Nowym Jorku ze specjalnym referatem zatytułowanym: *The Enigmatic Manuscripts from Southern Palestine*. Streszczenie tegoż ukazało się w *American Journal of Archaeology* 75, 1971, s. 196.

Komunikat z *The Times* został przedrukowany przez jedyne czasopismo poświęcone epigrafice przed- i wczesnogreckiej *Kadmos* redagowane przez W. C. Brice'a. Por. W. H. Brownlee, G. E. Mendenhall, Y. Oweis, *Philistine Manuscripts from Palestine?*, *Kadmos* 10, 1971, s. 102—104. Uzupełnienie do tego artykułu napisał W. H. Brownlee (*Philistine Manuscripts from Palestine? A Supplementary Note*, *Kadmos* 10, 1971, s. 173).

Pierwsze informacje o pieczęciach Filistynów odnalezionych w Aszdodzie opublikował T. Dothan (*Ashdod*, w: *Chronique archéologique*, *Revue Biblique* 77, 1970, s. 405 oraz tekst paralelny *Notes and News. Tel Ashdod*, *Israel Exploration Journal* 19, 1969, s. 245). Powtórzył je i skomentował M. Weippert w obszernej recenzji pracy T. Dothan, *The Philistines and Their Material Culture*, *Jerusalem* 1967 (w jęz. hebr.), na łamach *Göttinger Gelehrte Anzeigen* 223, 1971, s. 6n, nota 24.

W cytowanym referacie W. H. Brownlee'ego i G. E. Mendenhalla znajduje się zapowiedź publikacji zagadkowych rękopisów z rejonu Hebronu z ilustrowanym opisem obiektów, zestawieniem systemu znaków z kształtem liter współczesnych inskrypcji oraz krótkim podsumowaniem analizy zawartości, dokonanej z pomocą komputera.

Kraków

ZDZISŁAW J. KAPERA

Ks. Stanisław Bzowski

JAK NALEŻY ROZUMIEĆ „DIVINA MYSTERIA” W ORĘDZIU WIELKANOCNYM!

Co roku w obrzędach liturgicznych Wigilii Paschalnej jest śpiewany hymn *Exultet*, który jest uważany za arcydzieło liryki chrześcijańskiej. Z najczęściej cytowanych dokumentów zawierających tekst hymnu należy wymienić: *Missale Gallicanum vetus*, *Sacramentaire de Gellone*, *Sacramentaire Philips* oraz *Sacramentaire de St-Gall*.¹ Nie ma zgody w poglądach co do autorstwa hymnu. B. Capelle, opierając się na pewnym podobieństwie języka i stylu, przypisuje ten hymn św. Ambrożemu.² Natomiast Fischer wyklucza autorstwo św. Ambrożego, podając jako dowód inne znaczenie słowa „mysterium” w pismach biskupa Mediolanu, a przypuszcza, że hymn ten pochodzi z Galii.³

Śluchając początku tego hymnu w polskim tłumaczeniu, wydawać by się mogło, że „słudzy Boży” nie oddaje wiernie łacińskiego określenia „divina mysteria”. Wiele kłopotu filologom i liturgistom sprawiało od dawna objaśnienie tych wyrazów, których znaczenie w kontekście wydaje się enigmatyczne. Szukano różnych rozwiązań. W średniowieczu przypusz-

¹ Capelle B. *L'exultet pascal oeuvre de saint Ambroise*, *Miscellanea G. Mercati*, 1946, str. 222 i nn.

² Tamże s. 219.

³ *Ambrosius der Verfasser des Österlichen Exultet?* *Archiv für Liturgiewissenschaft* 2 (1952) 61 nn.

czano, że „divina mysteria” oznaczają czterech ewangelistów⁴, co jednak nie znajduje żadnego uzasadnienia. Natomiast benedyktyn Bernard Capelle⁵ przytacza podobne wyrażenia napotkane w pismach św. Ambrożego, któremu przypisuje autorstwo tego hymnu (refugient divina mysteria; .. qui potest divina mysteria comprehendere; ... ut ad eius sonum secreta caelestia resultarent) i proponuje w miejsce „exultent divina mysteria” wstawić „resultent divina mysteria”. Idąc za św. Ambrożym, Capelle uważa, że „divina mysteria” w hymnie oznaczają tajemnice Bóże czy też tajemnice Chrystusa triumfującego. Jego więc zdaniem owo „resultent divina mysteria” należy tłumaczyć „niech będą rozgłaszane tajemnice Bóże”. Tu jednak posuwa się za daleko w interpretacji sensu tego słowa „resultent”, tym bardziej, że nieco niżej w tym hymnie użyty jest ten sam czasownik w swoim właściwym znaczeniu czynnym, „magnis populorum vocibus haec aula resultat”. Zresztą wszystkie rękopisy posiadają w tekście „exultent”, więc nie ma racji by przemieniać to słowo na „resultent”, tym bardziej, że obwieszczenie powodu radości paschalnej wyrażone jest zaraz w następnych słowach „pro tanti regis victoria”.

Biorąc pod uwagę budowę pierwszej części Praeconium Paschalnego można stwierdzić, że znajdujemy tam wyrażone różnymi słowami wezwanie do radości. Najpierw są wymienieni aniołowie („exultet iam angelica turba caelorum”), którzy mają napełnić niebiosa radością, następnie ziemia ma dołączyć do radości („gaudeat et tellus aeterni regni splendore lustrata”) — a dalej Kościół poprzez śpiew ludu ma się stać wyrazicielem powszechnej radości. („laetetur et mater ecclesia”). Tak więc należy przyjąć wyrażenie „exultent”, które stanowi emfaticzne powtórzenie pierwszego słowa hymnu.

Trafniej zaś Karol Weyman zaproponował odczytać w miejsce „mysteria” formę „ministeria”, co ma oznaczać to wyrażenie aniołów, duchy niebieskie pełniące służbę Bogu.⁶ Biorąc to pod uwagę, benedyktyn Bonifacy Fischer⁷ uważa, że „mysteria” jest równoznaczne z „misteria”, co jest skróconą formą „ministeria”. To rozwiązanie wydaje się słuszne i interpretacja Weyman-Fischera eliminuje wszystkie wyżej wymienione trudności. W związku z tym należy teraz przeanalizować znaczenie wyrazu „ministeria” i formy jego występowania. U pisarzy chrześcijańskich „minister” w znaczeniu anioł stał się terminem biblijnym, ale nie należy do słownictwa codziennego. Laktancjusz na wielu miejscach posługuje się tym określeniem dodając czasem bliższe wyjaśnienie a niekiedy nie. W *Instit. Div.* 1, 7, 4 czytamy: „ma Bóg bowiem sługi, których nazywamy aniołami” (ministros, quos vocamus angelos). W liście 22, 3 mamy: „wtedy wąż, który był jednym ze sług Bożych” (qui erat unus ex Dei ministris). Również i u św. Hieronima w komentarzu do księgi Daniela jasno wynika, że „minister” to „sługa Boży”.

Jest znany zjawiskiem językowym, że słowa abstrakcyjne mogą przybierać znaczenie konkretne i osobowe. Na tej zasadzie wyraz „ministerium” był używany w znaczeniu „minister” jak „servitia” w znaczeniu „servi”. Temu zagadnieniu wiele uwag poświęcił szwedzki filolog Löfstedt⁸ podając liczne przykłady. Nie ulega więc wątpliwości, że wyraz „ministerium” był używany w języku potocznym w znaczeniu „minister” podobnie jak inne rzeczowniki abstrakcyjne w konkretnym znaczeniu

⁴ Buchwald G., *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 80 (1927) 247.

⁵ Por. jak wyżej s. 219.

⁶ *Hist. Jahrbuch der Görres-Gesellschaft*, 39, 1918/19 295.

⁷ *Zwei Noten zum Exultent*, *Benediktinische Monatschrift* 24 (1948) 147.

⁸ *Vermischte Studien zur lateinischen Sprachkunde und Syntax*, Lund 1936, s. 211.

np. „potestas”, „dignitas”. U św. Augustyna spotykamy określenie „ministeria” odnośnie aniołów⁹ np. „angelica ministeria;” „des excellentissima Dei ministeria.”

Pozostaje jeszcze do wyjaśnienia czy „ministerium” spotyka się pod formą „misterium” względnie „mysterium”. Chodzi tu o zjawisko językowe zwane synkopą. Otóż gramatyka porównawcza języków klasycznych¹⁰ mówi, że krótka samogłoska w środkowej sylabie często znika zwłaszcza po spółgłoskach r, l, m, n, jeśli poprzedzająco sylaba jest długa lub wyraz ma przynajmniej cztery sylaby. Na podstawie tej zasady z „ministerium” poprzez „minsterium” powstało „misterium”. Gdy chodzi o pisownię, to w rękopisach spotyka się różne warianty tego wyrazu — „mysterium”, „misterium” czy też „ministerium”. Taką alternację spotykamy w trzeciej części tegoż hymnu. Jest całkowita zgodność rękopisów, gdy idzie o pisownię „divina mysteria”, natomiast są wahania pomiędzy „vocis mysterium” a „vocis ministerium”. Tekst hymnu nie jest jedynym świadectwem pisowni „mysteria” zamiast „ministeria” w znaczeniu duchów niebieskich, aniołów. Fischer przytacza urywek kazania z czasów św. Augustyna, w którym spotykamy taką samą formę: „...hunc caelestia mysteria blandiuntur et tamquam collibertum suum opibus divinis inebriant.”¹¹

Również Steidle cytuje zdanie Rufina z Akwilei zawierające ten sam przykład: „ipsae quoque virtutes angelicae et cuncta mysteria divina tamquam amicum dei diligunt eum et obsequuntur eius precibus”¹²

W świetle powyższych argumentów nie ulega wątpliwości, że „divina mysteria” w Orędziu wielkanocnym oznaczają aniołów, sługi Boże.

Kraków

Ks. STANISŁAW BZOWSKI

CZŁONKOWIE PAPIESKIEJ KOMISJI BIBLIJNEJ

L'Osservatore Romano z dnia 29 czerwca 1972 r. podało nominacje papieskie 20 członków *Pontificia Commissio Biblica*, która została zreformowana na mocy motu proprio *Sedula cura* z dnia 27 czerwca 1971 r. (zob. RBL 25/1972 (30—32). Przewodniczącym Komisji jest wedle statutu kardynał prefekt Kongregacji dla Nauki Wiary, którym obecnie jest kard. Franciszek Seper. Członkami zaś Komisji zostali mianowani:

- 1) o. José Alonso Díaz, SJ, prof. egzegezy na Papieskim Uniwersytecie Comillas w Santander (Hiszpania);
- 2) o. Jean-Dominique Barthélemy, OP, prof. krytyki tekstu we Fryburgu Szwajcarskim;
- 3) o. Pierre Benoit, OP (ur. 1906), prof. NT, rektor Ecole biblique w Jerozolimie;
- 4) ks. Raymond Brown, sulpicjanin, prof. NT w Union Theological Seminary i Woodstock College (USA);

⁹ Por. *De Civitate Dei* 20, 21; *De vera religione* 40, 75.

¹⁰ Meillet-Vendryes, *Traité de Grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1948, s. 114.

¹¹ *Zeugnis des Geistes*, s. 234.

¹² Por. *Benediktinische Monaschraft*, 24 (1948) 147.